

SURXONDARYO JURNALISTIKASI TARIXI: ILK NASHRLAR VA ULARNING JAMIYATDAGI O'RNI

Rahmonqulova Feruza Umidullayevna

*Termiz iqtisodiyot va servis universiteti "TISU xabarnomasi"
gazetasi bosh muharriri, Termiz (O'zbekiston)*

E-mail: feruza8879@gmail.com

Tel: +998978450710

Annotatsiya: Ushbu maqolada butun dunyodagi ommaviy kommunikatsiya va axborotga bo'lgan ehtiyojning kuchayib borayotgani va ayni davrda ommaviy axborot vositalarining bu ehtiyojni qondiradigan birlamchi bo'g'iniga aylangani haqida so'z boradi. O'zbekiston jurnalistikasida televidenie, radio va gazetaning rivojlanish bosqichlari va ularning inson ma'naviy hayotidagi o'rni nihoyatda yuqori ekanligi, jumladan, Surxondaryo jurnalistikasi tarixi bu borada o'rnak bo'ladigan jihatlarga ega ekanligi masalasiga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: axborot, milliy jurnalistika, Surxondaryo tarixi, internet tarmog'i, matbuot, qonun, inson.

История Сурхандарьинской журналистики: первые публикации и их место в обществе

Аннотация: В этом государстве рассматривается растущая потребность в массовых коммуникациях и информации во всем мире, а также то, как средства массовой информации стали первичным звеном в удовлетворении этой потребности в тот же период. Обращено внимание на то, что в журналистике Узбекистана чрезвычайно высоки этапы развития телевидения, радио и газеты и их роль в духовной жизни человека, в том числе история Сурхандаринской журналистики имеет в этом отношении и образцовые аспекты.

Ключевые слова: информация, национальная журналистика, история Сурхандарьинской области, сеть интернет, пресса, право, человек.

History of Surkhandarya journalism: first publications and its place in society

Abstract: This article discusses the growing need for mass communication and information around the world, and the fact that mass media has become the primary link in meeting this need. Attention is paid to the development stages of television, radio and newspaper in the journalism of Uzbekistan and the fact that their role in the spiritual life of a person is extremely high, including the fact that the history of journalism of Surkhandarya has exemplary aspects in this regard.

Key words: information, national journalism, history of Surkhandarya, internet network, press, law, human.

Kirish

Jahonda ommaviy kommunikatsiya va axborotga bo'lgan ehtiyoj kuchayib bormoqda. Ko'pchilik insonlar axborotga bo'lgan ehtiyojini internet tarmog'i orqali ta'minlamoqda. Shuning uchun ommaviy axborot vositalarining barcha shakllari – televideniye, radio, gazeta va jurnallar o'zlarining web-saytlari orqali elektron ma'lumotlar yetkazishga majbur bo'lyapti. Internet matbuotga muqobil axborotlar manbaini taqdim eta boshladi, bu esa uning o'quvchilarining kengayishiga sabab bo'ldi. Gazetalar nashr etilgan maqolalarning elektron formatini internet orqali tarqatishda mavqeyini saqlashga harakat qilmoqda. Umuman, matbuot internet orqali yanada raqobatlashish yo'liga o'tdi.

Jahondagi rivojlangan davlatlar ilmiy markazlarida matbuotning insoniyat ma'naviy hayotidagi o'rni bo'yicha ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Chunki ommaviy axborot vositalari jamoatchilik fikrini shakllantirishning o'ziga xos ta'sirchan mexanizmi hisoblanadi. Ayni vaqtda auditoriya qaysi ommaviy axborot vositasi shakliga ko'proq murojaat qilmoqda, fuqarolarni qanday yo'nalishdagi ma'lumotlar qiziqtiradi, yosh darajasi va jinsi bo'yicha ma'lumotlarga bo'lgan ehtiyojlar oqimi nimalardan iborat, degan savollar asosida ijtimoiy fikr tahlili amalga oshirilmoqda. Yirik sotsiologik markazlar ommaviy axborot vositalari, xususan, matbuot auditoriyasi bo'yicha yillik munosabatni e'lon qilib bormoqda.

O'zbekistonda matbuotning alohida o'rni bor. XIX asrning oxirida matbuot orqali jadid ma'rifatparvarlari insonlarning ma'naviy saviyasini oshirishga, jahondagi yangiliklardan xabardor qilishga harakat qilgan va asosiy targ'ibot vositalaridan biri bo'lgan. Milliy matbuot tarixi aynan jadidlarning faoliyati bilan bog'liq. Ularning sa'y-harakatlari bilan o'nlab matbuot nashrlari tashkil etilgan. Sovet hokimiyati yillarida matbuot hukmron mafkura targ'ibotchisiga aylantirildi. Mustaqillik yillarida matbuot erkin rivojlana boshladi. Shu bilan birga, bozor iqtisodiyoti talablariga moslashishiga ham to'g'ri keldi. Jahondagi tendensiyalarga mos ravishda respublikadagi gazetalar internet tarmog'idagi elektron vositalar bilan raqobatlashishiga ham to'g'ri keldi.

Ushbu tadqiqotning amalga oshirilishi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 27-iyundagi PQ-4366-son "Ommaviy axborot vositalari mustaqilligini ta'minlash hamda davlat organlari va tashkilotlari axborot xizmatlari faoliyatini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori, 2022-yil 27-iyundagi PQ-294-son "Ommaviy axborot vositalarini qo'llab-quvvatlash va jurnalistika sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori¹, 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa

¹ O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi / <https://lex.uz/>

me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan darajada xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili: XIX asr oxiri XX asr boshlari hamda mustaqillik yillarida O'zbekistonda gazetalarning tarixi N.Abdumuzimova, S.Shadmanovalar tomonidan tadqiq etilgan². Maqolani yozishda S.Tursunov, E.Qobilov, B.Murtazoev, T.Pardaev.larning tadqiqotlari, "Ilg'or Surxon uchun", "Surxon tongi", "Zarya Surxana", "Chag'oniyon", "Sariosiyo", "Qumqo'rg'on sadosi", "Mehnat zafari" kabi davriy matbuot nashrlaridan foydalanildi.

Jurnalistikamiz tarixiga oid ma'lumotlar Beruniy Alimovning ilmiy tadqiqotlarida ham yoritilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqola umum qabul qilingan tarixiy metodlar-tarixiylik, ketma-ketlik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, xolislik tamoyillari asosida yoritilgan.

Tahlil va natijalar

Tarixga nazar tashlasak, O'zbekiston vaqtli matbuotiga ilk tamal toshi 1870 yilda qo'yilgan. Chunki shu yili 28 aprel (yangi taqvim bo'yicha 10 may) kuni Toshkentda "Turkestanskije vedomosti" gazetasining birinchi soni bosmadan chiqdi. Ahamiyatlisi, kishilik jamiyati taraqqiyotidagi ushbu olamshumul voqea birgina O'zbekiston emas, balki Markaziy Osiyo mintaqasi vaqtli matbuotida ilk qadam sifatida tarixga muhrlandi. Negaki, hozirgi kunda iqtisodiy jihatdan ancha taraqqiy etgan Yaponiyada ham "Tokio Nichi Nichi Shimbun (東京日日新聞) nomli ilk gazeta bu voqeadan 2 yil o'tib, 1872 yilning 21 fevralidan nashr etila boshlangan bo'lsa, Koreyada esa 13 yildan keyin 1883 yilning 31 oktyabr kundan birinchi milliy gazetasi "Xansonsunbo" (한성순보) nashr qilina boshlangan.³

Mana shuning uchun ham milliy jurnalistikamiz tarixini o'rganish, uni har tomonlama tadqiq qilish, kerak bo'lsa, undan saboq olish muhim ahamiyat kasb etadi. Vaholanki, unda ma'naviyatimiz, ma'rifatimiz yaqqol namoyon bo'ladi. Ommaviy axborot vositalari jamoatchilik fikrini shakllantirishning ta'sirchan mexanizmi sanaladi.

Sir emaski, dastlab, matbuotimiz chor Rossiyasiga xizmat qildi. Keyingi yillarda esa u o'ziga xos milliy va ma'rifiy ruhiyat kasb etib bordi. Sho'rolar hukumat tepasiga

² Ernazarov T., Akbarov A. История печати Туркестана. - Tashkent: O'qituvchi, 1976; Inoyatov S. Роль партийно-советской печати Узбекистана в осуществлении коллективизации сельского хозяйства (1929-1934 г.): Avtoref. diss... кан.ист.наук - Tashkent, 1969; O'sha muallif. Роль печати в интернациональном воспитании трудящихся. - Tashkent: Fan, 1986; Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi aftoreferati. - T.: 2009; Turkiston matbuoti tarixi (1870-1917). Tuzuvchi N. Abdumuzimova. Toshkent. "Akademiya" 2000. - B.238; Shadmanova S. Turkiston tarixi davr matbuotida (XIX asrning oxiri XX asr boshlari)//O'zbekiston tarixi manbashunoslik masalalari. - T.: 2010. - B. 73-83; shu muallif. Turkiston tarixi-matbuot ko'zrusida. - T., 2011. - B. 294.

³ Alimov B. "O'zbekiston jurnalistikasi: 150 yillik tarixga nazar" ilmiy maqolasi. [Ўзбекистон журналистикаси: 150 йиллик тарихга назар - UzAnalytics](#)

kelgach vaziyat salbiy tomonga o'zgardi. Ikkinchi jahon urushi yillarida bevosita front hayotini yoritdi. Stalin davrida umuman tanazzulga uchradi. Keyingi sovetlar zamonida eng mashaqqatli davrni boshdan kechirdi. Biroq mustaqillik yillarida kelib, matbuotimiz, umuman, jurnalistikamiz o'ziga xos qiyofaga ega bo'ldi. Bugungi kunga kelib uning ko'lamdorligi yanayam kengaydi.

Aytish kerakki, milliy jurnalistika tarixida aynan Surxondaryo viloyati jurnalistikasining o'ziga xos tarixi bor. Bu tarix 1932 yilga borib taqaladi. Shulardan biri voha hayoti ko'zgasiga aylangan "Surxon tongi" nomli bosh gazetadir. "Surxon tongi" gazetasi O'zbekiston KP(b) viloyat okrujkomi tashkiliy byurosining 1935 yil 15 martdagi qaroriga ko'ra Termiz tumanining 1932 yil apreldan chiqib kelayotgan "Qizil chegara" gazetasi viloyat okrujkomi, okrug ijroqo'mi, okrug kasabalar kengashi, O'zKP(b) Termiz raykomi va rayijroqo'mining nashriga aylantirilib, 1935 yil 18 martdan boshlab "Ilg'or Surxon uchun" nomi ostida chop etila boshladi. Gazetaning ilk sonidagi "Ilg'or Surxon uchun" sarlavhali bosh maqolasida "Yaqinda Termiz shahar partiya, sovet faollarining yig'ilishida maruza qilgan o'rtoq Fayzulla Xo'jaev Surxondaryoni qoloqlikdan ilg'orlikka aylantirishning rejasini chizib bergan edi. U kishi aytdiki, Surxondaryoni ilg'or qilish kerak. Surxondaryo okrug partiya qo'mitasi ham o'zining organi - gazetasining nomini "Ilg'or Surxon uchun" deb atashga qaror qildi. Shubha yo'qki "Ilg'or Surxon uchun" gazetasi o'z vazifasini ado qilajak va o'z nomini oqlayajak."⁴

Dastlabki davrda gazeta kichik formatda haftasiga uch marta 500 nusxada (1993 yilga kelib 62 ming nusxaga) bosib chiqarila boshlandi. Uning birinchi mas'ul muharriri taniqli tarjimon va jurnalist Rustam Abdurahmonov edi. Harflar qo'l bilan bittama-bitta terilgan o'sha og'ir sharoitda fidokorona mehnat qilgan keyingi masul muharrirlar Zokir To'raxonov, Mamarayim Qo'chqorov, Husan Umarov, Halim Boqiev, Yusuf Sulaymonovlarni, iqtidorli jurnalistlar Abdurahmon Rahmatullaev, Olim Nosirov, Narzulla Safarov, Abdulla Sharipov, Akram Qodiriy, Ahmad Tillaev, Halil Zufarov, Nur Davxonov, Qodir G'ulomov, Nishon Qosimov, Tursun G'ofurov, Quvondiq Jo'raev, Bo'ri Ahmedov, Nurulla Murodov, O'roz Ermonov hamda Zoir Mullajonovlarning ism-shariflarini hurmat ehtirom bilan tilga olsa arziydi.⁵

Gazeta tashkil etilgan davridan boshlab voha mehnatkashlarining yutuqlari va kamchiliklarini aks ettiruvchi, ularga bevosita yordam beruvchi ko'makchisiga aylandi. Unda tarixiy asarlar, mumtoz adabiyotimiz vakillari, respublika va voha qalamkashlari ijodidan namunalar berib borilar, xalq talimi va madaniyati sohasidagi yangilik va o'zgarishlarni keng yoritishga etibor qaratdi. Gazeta ayniqsa ikkinchi jahon urushi yillarida va urushdan keyingi xalq xo'jaligini tiklash davrida voha ahlining manaviy ko'makchisi, uni front va front orti voqealaridan xabardor qilib boruvchi,

⁴ "Ilg'or Surxon uchun" gazetasi. 1935 yil 18-mart

⁵ Surxon tongi. 2005 yil. 23 noyabr. 48-son;

tiklanish yillaridagi og‘ir sharoitda olib borilgan ulug‘vor ezgu ishlarning jarchisi va manaviy ilhomchisi sifatida maydonga chiqdi.

Surxon vohasi tumanlari bo‘yicha gazetalardan Termiz tumanining “Uchqizil tongi” (dastlab “Qizil chegara”) 1932 yilda, Boysun tumanining “Boysun ovozi” 1932 yildan, Sherobod tumanining “Sherobod” 1932 yildan. Denov tumanining “Chag‘oniyon”, Jarqo‘rg‘on tumanining “Chegara zarbdori” (birinchi muharriri Orifjonov (1932-1935 yy) 1932 yildan, Sho‘rchi tumanining “Yangi hayot” 1936 yildan, Angor tumanining “Ilg‘or” 1954 yildan, Muzrabot tumanining “Mehnat zafari” 1969 yildan, Qiziriq tumanining “Qiziriq tongi” 1975 yildan, Qumqo‘rg‘on tumanining “Mehnat sharafi” (“Qumqo‘rg‘on sadosi”) 1978 yildan, Oltinsoy tumanining “Oltinsoy tongi” 1986 yildan, Uzun tumanining “Bobotog‘ tongi” 1991 yildan, Sariosiyo tumanining “Sariosiyo haqiqati” 1932 yildan nashr qilib kelinmoqda.⁶

Bugungi kunda viloyat nashri bo‘lgan “Surxon tongi,” “Zarya Surxana,” “Sadoi Surxon” hamda tumanlarda nashr etilib kelinayotgan gazetalar o‘zining o‘qishlilik, tasirchan va mazmunli tarzda chiqishida voha jurnalistlari, adiblar va jamoatchi muxbirlarning xizmati katta bo‘lmoqda. Ular tomonidan gazetalarda elon qilinayotgan turli xil maqolalar, ocherklar, feleton, reportaj va publisistikaning boshqa janrlaridagi materiallar, sher va hikoyalar gazetalarning mushtariylari tomonidan sevib o‘qib kelinmoqda.

Xulosa

Umuman, ma'naviyat bilan bog‘liq yumushlar bir-biri bilan ichki mantiq orqali bog‘langan. Agar bir zanjir zaiflashsa yoki uzilsa, oldinga ketib bo‘lmaydi. Mahalliy hayotni ishonchli va teran yoritadigan matbuot esa bardavomlik va uzviylikni ta'minlaydigan muhim bir vositadir. Surxondaryo matbuoti tarixidagi davriy nashrlar ham ayni ushbu vazifani o‘tagan. Negaki ommaviy matbuot har qanday davrda axborotning keng ravishda tarqalishini va bu orqali odamlarni axborotga bo‘lgan ehtiyojini qondirgan, ularni savodxon va ma'naviyatli bo‘lishi uchun xizmat qilgan.

Jurnalistika aslida yangiliklar qidiruvchisidir. Tajriba va tarix esa bu yangiliklarni elagidan o‘tkazib, eng keraklilarini zaxirada saqlab qoladi va insoniyat foydasi uchun ishlatadi. Qolaversa, ommaviy axborot vositalari davlat va xalq o‘rtasidagi ko‘prik vazifasini bajaradi. Shu ma'noda Surxondaryo jurnalistikasi tarixini o‘rganish bizga o‘sha davr ruhini yaxshiroq his qilishga va jamiyatdagi vaziyat, siyosat, odamlarning yashash tarzi, siyosat, madaniyat va boshqa sohalardagi holatlar haqida aniq ma'lumot beradi.

⁶ Zarya Surxana. 30 avgusta. 2019 g. №14; Mehnat zafari.1987 yil. 27 avgust. 101- son; Sariosiyo. 2017 yil. 29 aprel. 17-son; Surxon tongi. 2019 yil. 19 yanvar. 5-son; Chag‘oniyon gazetasi. 2007 yil. 12 oktyabr. 41-son; Qumqo‘rg‘on sadosi. 2017 yil. 29 dekabr. 26-son.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov B. Professor-o'qituvchilarning XXV ilmiy-nazariy konferensi yasida tinglanadigan maruzalar bayoni. Termiz, 1993 yil. 123 b.
2. S. Tursunov, E. Qobilov, B. Murtazoev, T. Pardaev. "Surxondaryo tarixi".
3. "Ilg'or Surxon uchun" gazetasi. 1935 yil 18-mart
4. Zarya Surxana. 30 avgusta. 2019 g. №14.
5. Mehnat zafari. 1987 yil. 27 avgust. 101- son.
6. Sariosiyo. 2017 yil. 29 aprel. 17-son.
7. Surxon tongi. 2005 yil. 23 noyabr. 48-son.
8. Surxon tongi. 2019 yil. 19 yanvar. 5-son.
9. Chag'oniyon gazetasi. 2007 yil. 12 oktyabr. 41-son.
10. Qumqo'rg'on sadosi. 2017 yil. 29 dekabr. 26-son.
11. Qozoqboev T. Xudoyqulov M. "Jurnalistikaga kirish". 2003.
13. Abduazimova N.A. "Turkiston jurnalistikasi tarixi" 2001.
14. Irnazarov K.T. Mamatova Ya.M. Informasiya v pechati. T, 2000.
15. Muminov F.I. Istoriya Jurnalistiki Uzbekistana: Teks leksiy T: UzMU, 2000.
16. Xudoyqulov M. Jurnalistikaning bosh tamoyillari// Jamiyat va boshqaruv. 2005 1-son.
17. Alimov B. "O'zbekiston jurnalistikasi: 150 yillik tarixga nazar" ilmiy maqolasi. [Ўзбекистон журналистикаси: 150 йиллик тарихга назар - UzAnalytics](https://uzanalytics.com/uzbekiston-jurnalistikasi-150-yillik-tarixga-nazar)
18. Ernazarov T., Akbarov A. История печати Туркестана. - Tashkent: O'qituvchi, 1976;
19. Inoyatov S. Рол партийно-советской печати Узбекистана в осуществлении коллективизации сельского хозяйства (1929-1934 г.): Avtoref. diss... кан.ист.наук - Tashkent, 1969;
20. Inoyatov S. Рол печати в интернациональном воспитании трудящихся. - Tashkent: Fan, 1986;
21. Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi aftoreferati. – T.: 2009; Turkiston matbuoti tarixi (1870-1917). Tuzuvchi N. Abduazizova. Toshkent. "Akademiya" 2000. – B.238;
22. Shadmanova S. Turkiston tarixi davr matbuotida (XIX asrning oxiri XX asr boshlari)//O'zbekiston tarixi manbashunoslik masalalari. – T.: 2010. – B. 73-83;
23. Shadmanova S. Turkiston tarixi-matbuot ko'zgasida. – T., 2011. – B. 294.